

Žemaitukų veislės žirgai Žemaitijos istorijos raidoje

Parengė Gintautas ČIŽIŪNAS
Fotografas Edmundas JUŠKA

Žemaičiai, žemaitukai... Bendra ne tik šaknis. Tiek žemaičiai, tiek ir žemaitukų veislės žirgai pasižymi tomis pačiomis savybėmis: stiprūs, labai ištvėringi, darbštūs, itin kovingi, sumanūs, patikimi. Prie viso to dar galima pridėti, kad šie žemaitukų žirgai yra stiprios sveikatos (atsparūs ligoms), nelepūs, nereiklūs pašarui, greitai, ilgaamžiai, vislūs, grakščių judesių, paklusnaus būdo, nepaisant to, kad tai daugiau koviniai ir sportiniai žirgai, jie tinka dirbti ir sunkius žemės ūkio darbus, per dieną gali įveikti 80–100 km nuotolį. Gyvulininkystės žinovas Romanas Žebenka taip yra apibūdinęs šios veislės žirgus: „Žemaitukai yra nedideli, tvirto sudėjimo, labai stiprių kojų arkliai. Turi gerą risčią, gerai išvystytą priekinę korpuso dalį. Nedidelė galva, tiesus profilis, plati kakta. Mažos, labai judrios ausys ir didelės, gyvos akys suteikia galvai protingą išraišką. Kaklas palyginus trumpas, gražiai išlenktas, stiprus, ypač erzilų.“

Kai kas žemaitukus dėl jų nedidelio ūgio kartais pavadina poniais, bet tai ne poniai, o žirgai. Dabar auginamų žemaitukų vidutiniai kūno matai yra:

aukštis ties gogu – 131–141 cm, krūtinės apimtis – 166–178 cm, plaštakos apimtis – 17–18 cm, vidutinis svoris – 380–420 kg. Plaukų danga – trumpa, tanki, žvilganti, jų vyraujanti spalva – bėra, juoda, juodbėra, tamsiai sarta. Dauguma šios veislės žirgų turi nedidelę įvairių formų žvaigždutę kaktoje.

Žemaitukai – mūsų tautos istorijos ir kultūros reliktas

Žemaitukai – viena seniausių naminių arklių (*Equus ferus caballus*) Europoje. Daugelis tyrinėtojų mano, kad jų kilmė siekia priešistorinius laikus. Spėjama, kad žemaitukų protėviai buvo Rytų stepiniai tarpanai, kurie kartu su indoeuropiečiais į Lietuvą pateko maždaug prieš 5 tūkstančius metų. Žemaitukų veislė išvesta Lietuvoje (spėjama, kad Žemaitijoje). Pirmosios žinios apie šiuos žirgus mus pasiekia iš VI–VIII amžiaus. 1554 m. juos aprašė Lisicijus. Labiausiai žemaitukai išgarsėjo lietuvių kovų su kryžiuočiais metais. Kaip ir žemaičiams, taip ir šiems žirgams, ne kartą grėsė išnykimas, tačiau jie neišnyko – ši veislė vis būdavo atkuriamą.

Dabar ji saugoma tarptautiniu mastu – Europos šalių FAO organizacijos konferencijoje ji yra pripažinta saugotina tarptautiniu mastu ir įtraukta į Pasaulio žemės ūkio gyvūnų katalogą (žemės ūkio gyvūnų įvairovės duomenų banką).

Iš viso pasaulyje žinoma daugiau negu 300 žirgų veislių. Žemaitukai – viena iš dviejų Lietuviškų žirgų veislių (antroji yra Lietuvos sunkieji). Ji turi unikalų genetinę struktūrą. Žemaitukų yra dviejų veislių tipų: smulkieji ir dabar labiausiai paplitę stambieji.

Jei XIV–XV a. žemaitukai labiausiai garsėjo kaip kovos žirgai, tai vėlesniais metais vis dažniau juos žmonės pradėjo naudoti kaip žemės ūkio sunkiems darbams tinkamus arklius. XIX a. pab. jie buvo populiarūs ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Tuo laikotarpiu Lietuva kasmet jų eksportuodavo po 30 tūkstančių. XIX a. Lietuvoje sparčiai plito iš Vakarų Europos atvežtų arklių veislės. Siekiant išvesti naujas žirgų veisles, žemaitukus buvo pradėta kryžminti su trakėnų, sunkiųjų, ristūnų, anglų, arabų veislių arkliais. Dėl šių priežasčių grynaveislių

žemaitukų vis mažėjo – jų veislei grėsė išnykimas. Taip neatsitiko. Labiausiai dėl to pagarbos verti Rietave ir Plungėje gyvenę kunigaikščiai Oginskiai.

Kunigaikščių Oginskių indėlis išsaugant žemaitukų veislės žirgus

Pirmasis žemaitukų veislės žirgų privalumas, jų nuopelnus žemaičių kovose su kryžiuočiais aprašė ir nurodė, kad šiai išstvermingai veislei šiuo metu gresia išnykimas, 1835 m. savo dvaruose lažą panaikinęs, daug kitų naujovių Žemaičių krašte įvedęs Rietavo kunigaikštis Irenėjus Oginskis (1808–1861). Savo straipsnį apie žemaitukus jis 1860 m. išspausdino Sankt Peterburge ėjusiame arklinskystei skirtame žurnale „Žurnal konnozavodstva“. Šios žinios pasklido plačiai ir paskatino visuomenę imtis priemonių, kad žemaitukai neišvyktų.

Rietave I. Oginskis pats auginė žemaitukų veislės eržilus, rūpinosi jų priežiūra, tinkamu šėrimu, kergimu, leisdavo lauko darbams naudoti ne jaunes-

(Nukelta į 32 p.)

nius kaip penkerių metų amžiaus žirgus. Jis Rietave skatino dvarininkus ir valstiečius auginti žemaitukus, pradėjo organizuoti šios veislės žirgų pirmąsias parodas, nugalėtojams skirdavo pinigines premijas. Šiame krašte I. Oginskio darbus po jo mirties tęsė du jo sūnūs: Bogdanas – Rietave, o Mykolas – Plungėje.

1879 m. Bogdanas Oginskis pasirūpino, kad 5

žemaitukai būtų nuvežti į Sankt Peterburgą, kur vyko arklių paroda.

Svarbus žingsnis, padėjęs išsaugoti šią veislę, buvo Oginskių iniciatyva 1881 m. įkurta Raseinių žemaitukų veisimo draugija. Netrukus buvo įsteigti ir žemaitukų kergimo punktai Kauno, Šiaulių, Panevėžio, Zarasų apskrityse. Atkurti žemaitukų žirgų veislę tada buvo pradėta turint vos 14 grynaveislių žirgų (8 eržilus ir 6 kumeles).

Na o 1883-aisiais Plungės kunigaikštis Mykolas Oginskis Plungėje atidarė šios draugijos žemaitukų žirgyną. Dar po kelių metų (1890-aisiais) Bogdanas Oginskis įkūrė Rietavo žemaitukų veisimo draugiją.

Kurdami žemaitukų veislės žirgų veisimą, puoselėjimą skatinusias draugijas ir plėtodami jų veiklą, Oginskiai kartu su savo bendraminčiais daug dėmesio skyrė šių žirgų augintojų švietimui, kvalifikacijos kėlimui. Buvo rengiamos ir leidžiamos žirgų augintojams ir prižiūrėtojams skirtos instrukcijos apie šių arklių šėrimą, priežiūrą, veisimą, globojimą.

Oginskiai rūpinosi, kad žemaitukai būtų auginami visoje Lietuvoje. Šis jų siekis susijęs su jų suvokimu, kad tai daryti būtina norint išsaugoti tautos genofondą ir istorinę atmintį.

B. Oginskis jam priklausiusiame Girėnų palivarke ir pats augino 23 žemaitukus. Jie buvo laikomi atskirai nuo darbinių arklių, gerai prižiūrimi. Yra išlikę pasakojimų, kad kunigaikščiai Oginskiai keliaudavo kariatomis, pakinkytomis tik žemaitukais.

1900 m. žemaitukai kunigaikščių Oginskių dėka pasiekė net Paryžiuje vykusią 3-ąją pasaulinę parodą, kurioje trys iš jų buvo aukštai įvertinti specialistų:

kumelė Žaiba iš Bogdano Oginskio žirgyno ir eržilas Hiršas buvo apdovanoti aukso medaliais, o eržilas Kerstutis – didžiuoju sidabro medaliu.

Toks kunigaikščių Oginskių dėmesys žemaitukų veislės žirgams iš esmės pakeitė šių žirgų padėtį Lietuvoje – jų veislė buvo išsaugota ir tapo gana plačiai žinoma užsienio šalyse. 1901 m. Lietuvoje jau auginta 210 veislinių žemaitukų arklių (tarp jų buvo 20 eržilų, 113 kumelių, 77 kumeliukai).

Oginskiai, rūpindamiesi žemaitukų veislės žirgais, kartu puoselėjo ir lietuvišką šiam krašte. Tais lietuviškos spaudos ir kultūros draudimo metais beveik visi jų auginami arkliai turėjo gražius ir įsimenantius lietuviškus vardus: Alksna, Baublys, Bėrelė, Berža, Cebulekė, Čekys, Cigonikė, Citra, Debesa, Debesis, Dytka, Drėmė, Drobinėlė, Dudelė, Erželiukas, Hiršas, Kerstutis, Muzikantas, Pelėda, Stonaitėlis, Širva, Vytautas, Žaiba ir kt.

Kas lėmė kunigaikščių Oginskių tokią dėmesį žirgams? Manau, kad neklysta tie, kas sako, jog tai buvo Oginskių genuose. Jų meilė žirgams buvo ugdoma nuo mažens. Būdamas vos 16 metų Irenėjaus Oginskio tėvas, plačiai žinomas kompozitorius, valstybės veikėjas, diplomatas Mykolas Kleopas Oginskis (1765–1833), nepertraukdamas mokslų, savo tėvui padėjo administruoti dvarus, tvarkė jo dokumentus, buvo atsakingas už arklidžių, kuriose augindavo šešiasdešimt arklių, priežiūrą, šio pastato administravimą. Jo žinioje buvo ir 60 tarnų, kurie minėtose arklidėse dirbo, rūpinosi tinkama arklių priežiūra. Netrūko Mykolo Kleopo Oginskuio dėmesio arkliams ir vėlesniais metais.

Duobės, slenksčiai, netektys ir vėl... naujos pastangos išsaugoti žemaitukų veislės žirgus

Daug negandų, netekčių atnešęs Pirmasis pasaulinis karas ir po jo vykusios Lietuvos nepriklausomybės įtvirtinimo kovos paveikė žemaitukų veislės žirgų situaciją šalyje. Dalis jų krito mūšiose, atsidūrė Vokietijoje. Daug ką pasako jau tas faktas, kad 1918–1919 m. Lietuva prarado apie 60–70 proc. visų turėtų arklių. Siekiant išsaugoti žemaitukų veislę, 1922-aisias vėl atsiskuta į Plungę – čia, buvusio kunigaikščio Mykolo Oginskio dvaro žirgyne, Lietuvos žemės ūkio ministerija įkūrė Valstybinį žemaitukų arklių žirgyną (nuo 1934 m. jis veikė

Gruzdžiuose (Šiaulių r.). Einant metams šios veislės žirgų situacija šalyje ėmė gerėti, bet... Prasidėjo Antrasis pasaulinis karas ir žemaitukų egzistencijai vėl iškilo grėsmė, ypač po to, kai hitlerininkai, atitraukdami iš Lietuvos, išsivarė visus Gruzdžių žirgyne buvusius žirgus.

Žemaitukų veislės žirgų atkūrimu susirūpinta po karo praėjus keleriems metų. Iniciatyvos ėmėsi J. Petraitis. Jis 1948 m. tuometiniame Telšių rajono Biržuvėnų tarybiniame ūkyje pradėjo formuoti žemaitukų veislinę arklių bandą. Jos pagrindą sudarė kelios Lietuvoje dar buvusios veislinės žemaitukų kumelės ir vienas šios veislės eržilas. Nuo 1959 m. ši banda auginta Vilniaus valstybiniame žirgyne. Čia buvo vykdomi veislės atkūrimo darbai, kuriuos atliekant itin daug nusipelnė žirgyno vyriausiasis zootechnikas Valentinas Orentas. Specialistus lydėjo sėkmė. XX a. devintajame dešimtmetyje žemaitukų dukterinės veislinės bandos atsirado ir Anykščių rajono Elmininkų bandymų stotyje, Kėdainių rajono Žemdirbystės instituto Terespolio skyriuje, Molėtų

(Nukelta į 34 p.)

rajono Alantos technikume, Radviliškio rajono Vėriškių eksperimentiniame ūkyje.

Žemaitukų arklių augintojų asociacija

Daug nerimo dėl žemaitukų veislės žirgų išsaugojimo būta 1990-aisias, t. y. prasidėjus pertvarkų metui, kai naikinant ūkius, dukterinių bandų žirgai kaip pajinis turtas buvo išdalintas gyventojams, o

šie dalį žemaitukų pardavė, kitus pradėjo naudoti darbui, eržiliukus kastravo. 1994 m. grynaveislių žemaitukų priskaičiuota vos 42 (didžioji jų dalis buvo Vilniaus žirgyne). Tada vėl imtasi žygių, kad būtų atkurta ir apsaugota šios veislės žirgų banda.

Gavus iš Žemės ūkio ministerijos (ŽŪM) lėšų, 1994–1995 m. prie Lietuvos gyvulininkystės instituto buvo suformuota veislinė žemaitukų banda, o 1997 m. prie šio instituto įkurta Žemaitukų arklių augintojų asociacija, kurios paskirtis buvo koordinuoti žemaitukų veisimo darbus. 2001 m. balandžio 5 d. ŽŪM ministro įsakymu Nr. 100 Žemaitukų arklių augintojų asociacija pripažinta veislininkystės institucija, kuriai suteikta teisė vesti žemaitukų registrą ir kilmės knygą, tvarkyti veislinių žemaitukų apskaitą, išduoti kilmės sertifikatus, pasus, rekomendacijas, rengti išsaugojimo, selekcinės programas, vykdyti arklių vertinimus, darbinių savybių išbandymus ir varžybas, koordinuoti augintojų darbą, populiarinti veislę, informuoti valstybines institucijas ir visuomenę. 2006 m. ši asociacija išleido pirmąjį Žemaitukų veislės arklių kilmės knygos tomą. Asociacija savo veiklas derina su Valstybine gyvulių veislininkystės priežiūros tarnyba prie ŽŪM. Taip dirbant pavyko pasiekti, kad šios rūšies žirgų skaičius šalyje ėmė gana sparčiai augti: 2001 m. Lietuvoje buvo 110 grynaveislių žemaitukų, per 10 vėlesnių metų jų padaugėjo beveik 5 kartus – 2011-aisiais žemaitukų jau buvo priskaičiuojama apie 500.

Paskutiniaisiais metais Lietuvoje dėmesys šios universalios žirgų veislės išsaugojimui nemažėja, nes vis dar išlieka grėsmė šiai žirgų veislei išnykti.

Žemaitukai skatina domėtis istorija, suteikia autentiškumo

Kadangi žemės ūkis, transportas vis labiau mechanizuotas, žemę dirbančius, vežimą traukiančius žemaitukus šiandien retai kur bepamatysi. Dabar nemažai žemaitukų auginama ekologiniuose bei šeimų ūkiuose, jų yra muziejuose. Žemaitukai naudojami turizmo, pramogų versle, jie papuošia ir suteikia autentiškumo įvairioms šventėms, jie didelio dėmesio sulaukia vaikų, paauglių laisvalaikio, sporto klubuose, hipoterapijos kursuose. Žemaitukai dalyvauja konkūruose, lenktynėse, maratonuose, kitų žirginio sporto rungčių varžybose.

Didelį būrį žiūrovų pritraukia įvairiose Lietuvos vietose vykstančios arklių varžybos, parodos, gyvosios archeologijos dienos ir kiti renginiai, žygiai kuriuose žemaitukai staip pat dėmesio centre. Paskutiniaisiais metais plačiai pagarsėjo lietuvių organizuojami raitelių ir žemaitukų žygiai istorinėmis vietomis. Štai 2010 m. būrys raitelių entuziastų, vadovaujami Giedriaus Klimkevičiaus ir Gintauto Babravičiaus, sumanė pakartoti legendinį Vytauto Didžiojo žygį žemaitukais iš Lietuvos (šiuo atveju – iš Trakų) iki Juodosios jūros (Očakivo miestelio) ir čia, kaip ir Vytautas, pagirdė arklius Juodojoje jūroje. Šį nuotolį (apie 2 tūkst. km) 9 žirgai ir raiteliai įveikė per 38 dienas (2010 m. rugsėjo 8 – spalio 16 dienomis). Žinia apie šį žygį pasklido plačiai po pasaulį.

Na o kitais metais 9 entuziastai, vadovaujami Giedriaus Klimkevičiaus, 2011 m. rugpjūčio 8 d. sėdę ant žemaitukų, pradėjo Žygimanto Augusto ir Barbaros Radvilaitės „Meilės žygį Valdovų keliu“ ir iš Lietuvos pasuko senuoju Jogailaičių keliu link Krokuvos. Įveikę 1 100 km, šį miestą jie pasiekė per 18 dienų. Čia raiteliai pabuvojo Vėvelio rūmuose – Žygimanto Augusto karališkojoje rezidencijoje, iš kurios Žygimantas savo mirusią mylimą žmoną pats visą kelią lydėjo į Vilnių.

Abiejuose minėtuose žygiuose dalyvavęs Šilalės rajono Laukuvos gyventojas Vaidotas Digaitis 2012m. balandžio 25 d. su žemaitukais Kredu ir Cekliu pasuko į savo trečiąjį žygį – šį kartą aplink Baltijos jūrą. Su žemaitukais jis pabuvojo net poliariniame rate. Šio maršruto ilgis buvo apie 6 tūkst. kilometrų. V. Digaičio sutiktuvės vyko Žemaitijoje – ant Lopaičių piliakalnio (Rietavo savivaldybė).

2015 m. rugsėjo 4 dieną 10 žygeivių ir 12 žirgų iš Šventosios pajūrio su lietuviška skalike Alka

patraukė į tradicinį žygį aplink Lietuvą, taip pratęsdami 1935 m. raitelio Vaclovo Smailio 1 500 kilometrų žygį aplink Lietuvą, kurį jis su trakėnų veislės žirgu Luoke įveikė per 30 dienų. 1975 m. senoviškai pakinkyto arkliuko traukiamu vežimu Lietuvos žemdirbystės instituto direktorius, prof. Petras Vasinauskas su žurnalistu Vladu Vaicekausku žygio po Lietuvą metu per 42 dienas įveikė 1 501 kilometrą.

Tradicijos tęsiamos.

Žemaitijoje taip pat yra nemažai ūkių, privačių asmenų, kurie auginą ir veisia šios veislės žirgus. Vienas iš žymiausių žemaitukų puoselėtojų šiame krašte – plungiškis Vidmantas Gendvilas. Šioje publikacijoje viešinamas žemaitukų žirgų nuotraukas Edmundas Juška sukūrė kaip tik V. Gendvilo ūkyje.

***

Išsamesnė informacija apie žemaitukų veislės žirgus, jų ištakas, savybes, pastangas išsaugoti šią veislę rasite „Žemaičių žemės“ 2003 m. numerio publikacijose (p. 4–10) > <https://zemaitiuzeme.lt/aktualijos/zemaituku-veisles-zirgai-istakos-istorija-panaudojimas/>